

Informacja o Autorze:

SYLWIA IGLEWSKA -
uczestniczka studiów III
stopnia, Dyscyplina:
językoznawstwo; Uniwersytet
Kazimierza Wielkiego w
Bydgoszczy Wydział
Humanistyczny - Instytut
Filologii Polskiej i
Kulturoznawstwa/Zakład
Stylistyki i Pragmatyki
Językowej.

Sylwia Iglewska
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

OPISOWE WYRAŻENIA IDENTYFIKUJĄCE W *ROCZNIKACH
CZYLI KRONIKACH SŁAWNEGO KRÓLESTWA POLSKIEGO*
JANA DŁUGOSZA

Streszczenie

Artykuł dotyczy onomastycznej analizy dzieła Jana Długosza. Celem pracy jest pokazanie zróżnicowania opisowych wyrażen identyfikujących. Wyróżniam dwie główne grupy opisowych wyrażen identyfikujących: 1. te, które informują o tym, że nosiciel imienia pełnił jakąś funkcję w danej miejscowości lub pochodził z danej miejscowości, 2. te, które informują o tym, że nosiciel pozostawał w jakiejś relacji z inną osobą. Kategorie te mają swoje podtypy, które uwzględniłam w klasyfikacji.

Sposób identyfikacji poprzez deskrypcje określone podkreśla status społeczny nazywanej osoby – poprzez podanie pełnionej funkcji w społeczeństwie przez daną osobę bądź też poprzez wskazanie na osobę, z którą dana jednostka jest związana.

Słowa kluczowe: onomastyka, nazwy własne, deskrypcje określone.

DESCRIPTIVE IDENTIFYING EXPRESSIONS IN *ANNALS OR
CHRONICLES OF THE FAMOUS KINGDOM OF POLAND* BY
JAN DŁUGOSZ

Abstract

The article concerns the onomastic analysis of a work by Jan Długosz. Aim of this work is show the descriptive identifying expressions. I distinguish two main groups of descriptive identifying expressions: 1. the ones, which inform that the name bearer performed a certain function in a given locality or came from a given locality, 2. the ones, which inform that the bearer remained in a certain relation with another person.

These categories have their subtypes, which I have included in the classification. The identification method through definite descriptions stresses the social status of the named person – through giving the function performed by a given person in the society or through indicating the person, with whom the given individual is related.

Key words: onomastics, proper names, definite descriptions.

Wprowadzenie

Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego Jana Długosza, przez potomnych nazywane Historią Polski, to największe dzieło historiograficzne, zarówno pod względem objętości, jak i doskonałości, wierności i kunsztu pisarskiego. Wśród mediawistów, i nie tylko, znaleźć można zwolenników długoszowych oraz jego przeciwników. Autorowi zarzuca się głównie pomijanie, a nawet zakłamywanie i przekształcanie pewnych faktów historycznych. Uważam, że przygany te, skądinąd może i słuszne, nie są istotne z punktu widzenia moich rozważań, gdyż traktuję owe dzieło jako skarbnicę cennego materiału językowego – szczególnie onomastycznego, i swoim wywodem nie wdaję się w dyskusję, co do wiarygodności przedstawianych przez Długosza wydarzeń.

Cel pracy

Celem pracy jest pokazanie zróżnicowania opisowych wyrażen identyfikujących¹, które wyekscerpowałam z dzieła Jana Długosza wydanego przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe². Deskrypcje określone tworzą najbardziej reprezentatywną grupę wśród wszystkich typów kategorii antroponimicznych, które pojawiły się w omówionym źródle historycznym. Zastosowałam zatem kryterium częstotliwości występowania (jednostki zostały policzone i ustalono ich frekwencję na tle innych kategorii nazewniczych). Przytaczam po kilka przykładów onomastycznych formacji przejściowych z każdej z grup, gdyż artykuł ma dać tylko ogólny pogląd. Szczegółową analizę wraz ze słownikiem antroponimów i elementów identyfikacyjnych przedstawię w swojej rozprawie doktorskiej.

*Deskrypcje określone to opisowe wyrażenia identyfikujące czyli wyrażenia, które mają zdolność wskazywania, wyznaczania obiektów indywidualnych, dla odróżnienia ich od innych, poprzez przypisanie im pewnych właściwości ...*³.

Deskrypcje zawierają w swoim składzie wyrazy pospolite, które w różny sposób określają referenta i stanowią one uzupełniający element identyfikujący. To właśnie ze znaczeń wyrazów pospolitych, które są ich elementami, oraz z semantyki konstrukcji składniowej, jaką stanowi grupa imienna, wynika znaczenie całej deskrypcji określonej.

*Innymi słowy: wyznaczają one jednostkowo przez przypisanie danemu obiektowi określonych cech*⁴.

Opisowe wyrażenia identyfikujące były pierwszym etapem ewolucji systemu antroponimicznego.

---

1. Synonimiczne określenia stosowane przez badaczy to deskrypcje

określone/jednostkowe/indywidualne/onomastyczne formacje przejściowe.

2. Przekładu na język polski dokonali m.in. A. Strzelecka, A. Jochelson, J. Radziszewska, K. Stachowska, S.

Gawęda, Zb. Jabłoński. Całość porównał z tekstem łacińskim Marian Plezia.

3. *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko, Kraków 2005, s. 33.

4. *Ibidem*, s. 33.

Opierając się na klasyfikacji Z. Kowalik-Kalety⁵, wyróżniam dwie główne grupy opisowych wyrażen identyfikujących:

1. te, które informują o tym, że nosiciel imienia pełnił jakąś funkcję w danej miejscowości lub pochodził z danej miejscowości,
2. te, które informują o tym, że nosiciel pozostawał w jakiejś relacji z inną osobą.

1. Deskrypcje, które informują o tym, że nosiciel imienia pełnił jakąś funkcję w danej miejscowości lub pochodził z danej miejscowości.

Pierwszy typ trudno traktować jako jedną całość, ze względu na wielość relacji między członami deskrypcji i dlatego wyróżniam następujące modele: imię + wyraz pospolity, który jest nazwą urzędu, godności, zawodu, zajęcia, funkcji + nazwa miejscowa (A1), imię + wyraz pospolity, który jest nazwą urzędu, godności, zawodu, zajęcia, funkcji + przymiotnik odmiejscowy (A2), imię + wyraz pospolity, który jest nazwą urzędu, godności, zawodu, zajęcia, funkcji (czasem przymiotnik odmiejscowy)+odmiejscove wyrażenie przyimkowe (A3)⁶.

A1

Adolf arcybiskup Kolonii [ks. VI s. 256]
Albert komtur Gdańska [ks. IX s. 209]
Andrzej król Węgier [ks. III s. 64]
Bazyli cesarz Grecji [ks. II s. 323]
Dionizy arcybiskup Ostrzyhomia [ks. X 1370-1405 s. 222-223]
Fabian starosta Wyszehradu [ks. IV s. 315]
Gebhard biskup Ratyzbony [ks. III s. 68]
Henryk książę Żagania [ks. IX s. 82]
Jadwiga królowa Polski [ks. X 1370-1405 s. 200-201]
Sobiesław książę Pomorza [ks. VI s. 128]

A2

Aba król węgierski [ks. III s. 44]
Albert kanonik gnieźnieński [ks. IX s. 147]
Albert wójt krakowski [ks. IX s. 101]
Andrzej biskup kruszwicki [ks. III s. 175]
Andrzej wojewoda krakowski [ks. X 1370-1405 s. 156]
Bajan książę bułgarski [ks. II s. 282]
Baszko kustosz poznański [ks. VII s. 144]
Bolesław książę kaliski [ks. VII s. 257]
Dobrogost kasztelan poznański
Falislaw rycerz krakowski [ks. VII s. 43]

---

5. Badaczka dzieli deskrypcje na dwa typy: odmiejscove, które oparte są na semantycznej relacji indywiduum (osoby nazwanej imieniem) do indywiduum (miejscowości nazwanej nazwą własną) oraz patronimiczne które wyrażają relację przynależności syna do ojca (inne warianty: awonimiczne, postawonimiczne, rodzinne) [w:] Kaleta Z., *Ewolucja nazwisk słowiańskich. Studium teoretyczno-porównawcze*, Kraków 1991, s. 11-12.

6. Często występuje szyk przestawny: imię+ odmiejscove wyrażenie przyimkowe + wyraz pospolity, który jest nazwą urzędu, godności, zawodu, zajęcia, funkcji państwowej.

Florian wojewoda sandomierski [ks. VII s. 50]
Gompon arcybiskup krakowski [ks. II s. 373]
Helena księżna raciborska [ks. XI s. 216]
Jakub biskup płocki [ks. X s. 30]
Kazimierz książę gniewkowski [ks. IX s. 71-72]
Ludwik książę brzeski [ks. XI s. 230-231]
Ofka księżna mazowiecka [ks. IX s. 239]
Salomon archidiakon krakowski [ks. VII s. 174]
Tomisław wojewoda poznański [ks. IX s. 77]
Tymoteusz biskup poznański [ks. II s. 310]

A3

Adolf z Anakso hrabia [ks. VII s. 337]
Albert z Miśni komtur Królewca [ks. VII s. 307]
Baldwin kanonik ze Stobnicy [ks. IV s. 252]
Bartłomiej z Kłobucka kapelan królewski [ks. XI s. 98]
Bartłomiej z Opawy pisarz [ks. XI 1413-1430 s. 277]
Boczek z Podiebradów baron czeski [ks. XI s. 61]
Cyprian pleban z Kaczora [ks. XI 1413-1430 s. 66]
Dawid dowódca litewski z Grodna [ks. IX s. 156]
Drogosław ze Skórzewa rycerz [ks. VII s. 186]
Filip biskup z Fermo [ks. VII s. 274]
Iwan z Obuchowa kasztelan śremski [ks. XI 1413-1430 s. 17-18]
Ludwik z Moguncji arcybiskup [ks. X 1370-1405 s. 73]
Maciej z Łabiszyna wojewoda brzeski [ks. X s. 40]
Maurycy opat z Kamieńca [ks. VII s. 201]
Paweł z Kroszyna sędzia gniewkowski [ks. IX s. 181]
Rudger opat z Oliwy [ks. IX s. 59]
Sędziwój z Ostroroga wojewoda poznański [ks. XI s. 85]
Żegota z Morawicy chorąży krakowski [ks. IX s. 211]

Drugim rodzajem wyróżnionych przez mnie opisowych wyrażen identyfikujących są tzw. deskrypcje wskazujące na związki zachodzące między poszczególnymi osobami. W celu uniknięcia rozbudowanej klasyfikacji dzielę je na relacje pokrewieństwa - powiązanie więzami krwi np.: babka, brat, dziecko, ojciec, matka, siostrzenica, stryj, córka, syn (B1), powinowactwa - powstałe na drodze prawnej np.: mąż, żona, zięć (B2), przynależności – identyfikacja osoby została dokonana przez określenie jej powiązania z inną osobą, lecz bez wymieniania miejsca pochodzenia czy zamieszkania protektora (B3).

2. Deskrypcje, które informują o tym, że nosiciel pozostawał w jakiejś relacji z inną osobą.

B1

Adelajda siostra Mieczysława [ks. II s. 250]

Agnieszka córka Bolesława [ks. IX s. 303]
Alberyk syn Berengariusza [ks. II s. 265]
Almus brat Kolomana [ks. IV s. 289]
Berta córka Ottona [ks. IV s. 112]
Bogdal syn Leszka [ks. I s. 206]
Bolesław syn Mikołaja [ks. IX s. 302-303]
Elżbieta matka Ludwika [ks. IX s. 396]
Filomea matka Zbyluta [ks. IX s. 410]
Gleb syn Świętosława [ks. VI s. 200]
Gniewomir syn Trzebiesława [ks. VII s. 205]
Greta córka Henryka [ks. IX s. 152]
Helena matka Leszka [ks. VI s. 219]
Weronika córka Przemysła [ks. VII s. 160]

B2

Drohomira żona Wratysława [ks. I s. 240]
Elżbieta żona Ludwika [ks. IX s. 340]
Jadwiga księżna, żona Władysława Łokietka [ks. IX s. 77]
Joanna królowa, żona Andrzeja króla Neapolu [ks. IX s. 288]
Judyta księżna, żona księcia Polski Bolesława [ks. II s. 272]
Julianna żona Witolda księcia Litwy [ks. I s. 163]
Jutta żona króla czeskiego Wacława, córka króla rzymskiego Rudolfa [ks. VII s. 307]
Kachna żona wojewody sieradzkiego Jakuba z Koniecpola [ks. XI 1413-1430 s. 241]
Katarzyna żona wojewody sandomierskiego Mikołaja [ks. XI 1413-1430 s. 241]
Konstancja żona margrabiego brandenburskiego Konrada, córka księcia poznańskiego Przemysła [ks. VII s. 187-188]

B3

Dunin podkanclerzy króla Władysława [ks. XI 1413-1430 s. 57]
Jurga sługa Mszczuja [ks. XI s. 138]
Masław cześnik króla polskiego Mieczysława [ks. III s. 12]
Masław podczaszy króla polskiego Mieczysława [ks. III s. 13]
Wojśław komes Bolesława [ks. IV s. 239]
Wojśław wychowawca Bolesława [ks. IV s. 237]

Wnioski

Deskrypcje pierwszego typu (A1, A2, A3) wskazują na funkcję, którą osoba pełni w danej miejscowości, a także podkreślają związek osoby z nazwą miejscową. Należy również nadmienić, że w klasie tej znajdują się głównie deskrypcje męskie, być może dlatego, że mężczyźni byli wówczas aktywniejsi w życiu społecznymi politycznym.

Warto zaznaczyć, że w opisowych wyrażeniach identyfikujących, które pojawiły się w badanym źródle, oznaczonych symbolem B1 rzadziej pojawiają się określenia córek, co związane jest z ograniczonymi możliwościami uczestniczenia dziewcząt w życiu społecznym.

Wśród deskrypcji określonych oznaczonych symbolem B2 sporą grupę stanowią jednostki nazywające żony. Elementem składowym wielu określeń było podanie, oprócz imienia męża, jego urzędu, stanowiska, godności czy nazwy miejscowej, z którą jest związany.

Deskrypcje żeńskie są bardziej rozbudowane i to nagromadzenie dodatkowych określeń nie tylko służyło dokładniejszej identyfikacji, ale również podnosiło status nosiciela. W celu dokładniejszej identyfikacji krzyżowano również deskrypcje rodzinne.

Ponadto można zaobserwować brak identyfikacji mężczyzn poprzez podanie nazwy osobowej właściwej żonie. Być może pozycja kobiety była zbyt słaba i odniesienie się do niej nie miało istotnego znaczenia.

W deskrypcjach określonych (B3), w których nazwanie osoby odbyło się poprzez podanie imienia protektora.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że sposób identyfikacji poprzez deskrypcje określone podkreśla status społeczny nazywanej osoby – poprzez podanie pełnionej funkcji w społeczeństwie przez daną osobę (arcybiskup, biskup, kanonik, opat; król, książę, królowa, cesarz, starosta, wójt, wojewoda, kasztelan, baron, sędzia, chorąży, rycerz, podkanclerzy, cześnik, podczaszy, komes) bądź też poprzez wskazanie na osobę, z którą dana jednostka jest związana – córka, syn, siostra, brat, żona.

WYKAZ PRAC CYTOWANYCH

1. Długosz J., *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*

Ks. 1-2 [red. i wstępem opatrzył Jan Dąbrowski; tekst łac. ustaliła i przedm. zaopatrzyła Wanda Semkowicz-Zarembina; koment. do tekstu pol. oprac. Krystyna Pieradzka i Bożena Modelska-Strzelecka; na jęz. pol. przekł. Stanisław Gawęda et al.; przekł. pol. przejrz. Marian Plezia] Wyd. 2. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1961.

Ks. 3-4 [kom. red. Zofia Kozłowska-Budkowa et al.; oprac. tekstu łac. Danuta Turkowska i Maria Kowalczyk; przekł. na jęz. pol. Julia Mrukówna; red. t. 2 i koment. Krystyna Pieradzka] Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969.

Ks. 5-6 [kom. red. Zofia Kozłowska-Budkowa et al.; oprac. tekstu łac. Danuta Turkowska i Maria Kowalczyk; przekł. na jęz. pol. Julia Mrukówna; red. t. 3 i koment. Krystyna Pieradzka]. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973.

Ks. 7-8 [kom. red. Zofia Kozłowska-Budkowa et al.; oprac. tekstu łac. Danuta Turkowska i Maria Kowalczyk; przekł. na jęz. pol. Julia Mrukówna; red. t. 4 i koment. Krystyna Pieradzka]. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974.

Ks. 9 [kom. red. Zofia Kozłowska-Budkowa et al.; oprac. tekstu łac. Danuta Turkowska i Maria Kowalczyk; przekł. na jęz. pol. Julia Mrukówna; red. t. 5 i koment. Józef Garbacik i Krystyna Pieradzka]. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975.

Ks. 10-11, 1406-1412 [kom. red. Stanisław Gawęda et al.; oprac. tekstu łac. Danuta Turkowska i Maria Kowalczyk; przekł. z łac. Julia Mrukówna; red. t. Józef Garbacik i Krystyna Pieradzka]. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982.

Ks. 12, 1445-1461 [kom. red. Krzysztof Baczkowski et al.; oprac. tekstu łac. Danuta Turkowska z udziałem Czesławy Pirożyńskiej; przekł. na jęz. pol. Julia Mrukówna; weryfikacja przekł. Jerzy Wyrozumski i Krzysztof Ożóg; komentarz Krzysztof Ożóg; red. tomu Jerzy Wyrozumski]. Wyd. 2. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2009.

2. Kaleta Z., *Ewolucja nazwisk słowiańskich. Studium teoretyczno-porównawcze*, Kraków 1991.

3. *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko, Kraków 2005.